

רגעים ראשונים של חירות

קראו בשמותיג יז - יד יג.

מה מסלול יציאתם של בני ישראל ממצרים? מה הרציונאל בבחירת מסלול זה? האם המטרה הושגה?

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק יג

ויסב אלהים את העם. מפני מה, כדי לעשות להם נסים וגבורות:

דרך המדבר. כדי לצרפן, שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וגו' למען נסותך להיטבך באחריתך (דברים ח טו וטז):

ים סוף. כדי לנסותם, שנאמר אבותינו במצרים וגו' וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז):

- עם איזה קשיים בפסוקים מתמודד המדרש?

- מהן שלושת המטרות לסטיה מן הדרך? האם הן סותרות/משלימות

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פתיחתא

דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא,

קרוב הוא הדבר שאמר הקב"ה למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג יב).

ד"א כי קרוב הוא קרוב הדרך לשוב למצרים שנאמר דרך שלשת ימים נלך במדבר.

ד"א כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנא' ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי לניני ולנכדי (בראשית כא כג) ועדיין נכדו קיים.

ד"א כי קרוב הוא קרובה מלחמה ראשונה לשנייה.

ד"א כי קרוב הוא בקרוב ירשו כנעניים את הארץ שנ' ודור רביעי ישובו הנה (שם /בראשית/ טו טז). (ועדין דור רביעי לא בא)

ד"א כל שכן לא הביאן הקב"ה דרך פשוטה לארץ ישראל אלא דרך המדבר אמר הב"ה אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והם בטלים מן התורה אלא אקיפם במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה נבללת בגופן מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושיוין להם אוכלי תרומה.

ד"א כי קרוב הוא כל שכן לא הביאן המקום בפשוטה אלא כיון ששמעו כנעניים שישראל נכנסין לארץ עמדו ושרפו כל הזרעים וקצצו כל האילנות וסתרו את הבנינים וסתמו את המעינות אמר הב"ה לא הבטחתים לאבותם שאכניסן לארץ חריבה אלא לארץ מלאה כל טוב שנא' ובתים מלאים כל טוב (דברים ו יא) אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו:

כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה, זו מלחמת עמלק שנא' וירד העמלקי וגו' (במדבר יד מה).

ד"א כי אמר אלהים זו מלחמת בני אפרים שנ' ובני אפרים שותלח וברד בנו והרגום אנשי גת (דה"א = דברי הימים א' = ז כא) וכתיב בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב וגו' (תהלים עח ט - י) מפני מה שלא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת עברו על הקץ ועל השבועה.

ד"א שלא יראו עצמות אחיהם מושלכין בפלשת ויחזרו להם.

ד"א כי אמר אלהים, כדי שלא יחזרו לאחוריהם והרי דברים קל וחומר ומה אם כשהקיפם דרך עקומה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד) אלו באין בפשוטה על אחת כמה וכמה.

- ראו את ההסברים השונים ליכי קרוב הוא? מפני מה יש להאריך את הדרך? מה החשש בכל אחד מהפירושים?

- 4 פירושים מובאים לחשש ממלחמה - מה החשש בכל אחד מהם?

להבנת מחלמת בני אפרים ראו דברי הגמרא:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צב עמוד ב

אמר רב: אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו, שנאמר +דברי הימים א' ז' + ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו וזבד בנו ושותלח בנו ועזר (ואלעזר) [ואלעד] והרגום אנשי גת הנולדים בארץ וגו' וכתוב +דברי הימים א' ז' + ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו. ושמואל אמר: אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים, שנאמר +יחזקאל ל"ז + ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו.

רש"י שם

שמנו לקץ - של יציאת מצרים.

וטעו - שלא היה להם למנות גזירת ועבדום וענו אותם אלא משנולד יצחק, דהא כתיב (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך - זה יצחק, דכתיב (שם /בראשית/ כא) כי ביצחק יקרא לך זרע והם מנו משעת הדיבור לאברהם, ותניא בסדר עולם: אברהם אבינו בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה היה, ומבין הבתרים עד שנולד יצחק היה שלשים שנה, כדכתיב (בראשית כא) ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו, נמצאת אומר משדבר עמו בין הבתרים עד שיצאו ממצרים היו ארבע מאות, ואותן שלשים שמן הדיבור עד לידת יצחק טעו בני אפרים, ומניין שבני אפרים הן שיצאו קודם זמנן ונהרגו - שנאמר ובני אפרים שותלח וגו' והרגום אנשי גת.

איך התמודדו ישראל עם הקשיים

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יד

וישובו ויחנו לפני פי החירות אמר להן משה חזרו לאחוריהם כיון שתקעו קרן לחזור התחילו מחוסרי אמנה שבהן מתלשין בשערן ומקרעין בכסותן אמר להם משה מפי הקודש נאמר לי שאתם בני חורין.

- מהו חוסר אמונה לפי המדרש? האם זוהי אכן קטנות אמונה?

המדרש מובא בצורה רחבה יותר במכילתא דר"י:

מכילתא דרבי שמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה א

יום חמישי נסעו ממצרים ובאו עד רעמסס וביום ששי ובשבת שבתו שם ובאחד בשבת שהוא רביעי לנסיעתן התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת אמרו להם האקטורין (רואי עתידות) הגיעה פרותזימיה שלכם לחזור למצרים שנ' דרך שלשת ימים אמרו להם ישראל וכשיצאנו ברשות פרעה יצאנו שנ' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אמרו להם האקטורין רוצין ולא רוצין סופכם לקיים דברי מלכות עמדו עליהם ישראל הכו מהם פצעו מהם הרגו מהם הלכו והגידו לפרעה. אמר להם משה חזרו לאחוריהם כיון שתקעה קרן לחזור התחילו מחוסרי אמונה שבישראל תולשין שעריהן ומקרעין בגדיהם עד שאמר להם משה מפי הגבורה נאמר לי שאתם בני חורין לפיכך נאמר וישובו ויחנו לפני פי החירות:

מכילתא דרבי שמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ב

ארבע כתות נעשו ישראל על הים, אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווה כנגדן. זאת שאמרה ליפול אל הים נאמר להם התיצבו וראו את ישועת ה', זו שאמרה לשוב למצרים נאמר להם כי אשר ראיתם את מצרים, זו שאמרה נעשה מלחמה כנגדן נאמר להם ה' ילחם לכם, זו שאמרה נצווה כנגדן נאמר להם ואתם תחרישון.

- מהן 4 הגישות להתמודדות עם הצרה של בני ישראל?

על הניסיון:

תכלית ההליכה במדבר מנומקת בספר דברים ח טו-טז.

מה דעתכם ל נימוק זה. כיצד מסביר אותו המדרש הראשון בדף?

ראו את הסברו של הרמב"ם לניסיון עניין הנפיון אף הוא מוקשה מאוד. הוא מן הקושיות הגדולות ביותר בתורה. התורה הזכירה אותו בשישה מקומות, כמו שאבהיר לך בפרק זה. מה שמפורסם¹ אצל האנשים בדבר הנסיון הוא שהאל מנחית פגעים על אדם מבלי שחטא קודם-לכן, כדי ששכרו יגדל. זה עיקר שלא הוזכר כלל בלשון גלויה בתורה. אין בתורה אלא מקום אחד מששת המקומות שפשוט יגרום לדמות עניין זה. ואני אסביר את משמעותו. העיקר התורתי, שהוא הפך הדעה הזאת, הוא דברו אל אמונה ואין עָוֹל (דברים ל"ב, 4). גם לא כל החכמים סברו כדעה המונית זאת. שהרי אמרו: אין מיתה בלא חטא ואין ייסורין בלא עָוֹן². זאת היא הדעה אשר ראוי שיחזיק בה כל בן-תורה³ בעל שכל, ולא ייחס עֶשֶׂק לאל - הוא נעלה על זאת - כדי להאמין שראובן חף מחטא ושלם, ושאינן הוא ראוי למה שפגע בו.

על דרך הפשט הנסיונות הנזכרים בתורה במקומות אלה באים בתור מבחן וניסוי כדי שתיוודע מידת אמונתו⁴ של אותו פרט, או אותה אומה, או מידת צייתו. עניין זה הוא הקושי הגדול, ובמיוחד פרשת העקידה, אשר אין יודע אותה אלא האל ושניהם⁵. ונאמר לו: כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב, 12). וכן דברו כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את ה' [אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם] (דברים י"ג, 4). וכן דברו [למען ענתך לנסתך] לדעת את אשר בלבבך [התשמר מצותיו אם לא] (שם, ח', 2).

והנה אני אפתור לך את כל הקשיים האלה. דע שכל נסיון המופיע בתורה מטרתו ומשמעותו רק שידעו האנשים מה ראוי להם לעשות, או מה הם חייבים להאמין. לכן משמעות הנסיון היא, כאילו, שיעשה מעשה מסוים שאין הכוונה לאותו מעשה כפרט, אלא הכוונה שיהיה דוגמה שיחקו אותה וילכו בעקבותיה. מכאן שדברו לדעת הישכם אהבים (שם, י"ג, 4) אין פירושו שידע האל זאת, שהרי הוא כבר יודע. אלא זה כמו דברו לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמות ל"א, 13) שמשמעותו "שתדענה האומות"⁶.

כן אמר שכאשר יקום טוען לנבואה ותראו שהטעיותיו גורמות (לכם) לדמות (שדבריו) נכונים, דעו שבדבר זה רצה האל להודיע לאומות את מידת ודאותכם בתורתו יתעלה והשגתכם את אמיתתו, ושאינן אתם מְרוּמִים על-ידי מרמה של רמאי, ואין אמונתכם באל מתערעת, כדי שישמוך על זאת כל מבקש אמת ויבקש אמונות שתהיינה יציבות במידה כזאת שלא ישים לבו אל מי שמבצע נס⁷, כי הוא קורא (להאמין) בנמנעות. עשיית נס⁸ מועילה⁹ רק למי שטוען לדבר אפשרי, כפי שהבהרנו במשנה תורה¹⁰.

היות שהתברר שמשמעות לדעת כאן (שמות ל"א, 13) "כדי שהאנשים ידעו", תהיה כמו כן משמעות דברו על אודות המן (דברים ח', 3): למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותיו אם לא (שם, שם, 2) "כדי שתדענה זאת האומות". כן מפורסם שמי שמתמסר כליל לעבודתו יתעלה, יפרנסנו ממקום שלא העלה על דעתו. באותה משמעות נאמר על המן בירידתו הראשונה: למען אנסנו הילך בתורתו אם לא (שמות ט"ז, 4), כלומר, כדי שפל הלומד לקח ילמד מכך לקח ויראה אם ההתמסרות השלמה לעבודתו¹¹ מועילה ומספיקה או אינה מספיקה. דברו על המן גם כן בפעם השלישית: המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך, למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך (דברים ח', 16) גורם לדמות שלעתים האל מטריח אדם כדי שירבה שכרו, אך לאמיתו של דבר אין זה כך. אלא משמעות הדבר היא אחת משתי משמעויות. האחת היא המשמעות החוזרת ונשנית באשר למן בדיבור הראשון. המשמעות השנייה היא: "למען ייודע אם ההתמסרות השלמה לאל מספקת לפרנסה ומניחה מן היגיעה והעמל או לא". או שתהיה משמעות נסותך "להרגילך" מדבריו לא נִסְתָּה כף רגלה [הצג על הארץ מהתענג ומרץ] (שם, כ"ח, 56). כמוהו כאומר, שהוא יתעלה הקדים להרגילכם לִסְבֹּל במדבר כדי שירבה העונג שלכם בהיכנסכם לארץ. וזה נכון כי היציאה מן היגיעה אל המנוחה מענגת יותר מן המנוחה המתמדת. וידוע שולוא סבלם ויגיעתם במדבר לא היו מסוגלים לכבוש את הארץ ולא להילחם. התורה אמרה זאת מפורשות: כי אמר אלהים פן יִנָּחֵם העם בראתם מלחמה ושבנו מצרימה, ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף (שמות י"ג, 17-18), מפני שהנחות מרחיקה את אומץ הלב, וחיים של מצוקה ויגיעה מחייבים אומץ-לב. זאת היא הטובה המופיעה בפרשה זאת באחריתם¹².